

Bozó Gyula

Október eszméjének terjesztői

Az egyetemisták voltak, akiknek szerepéről 1956 őszeinek történései kapcsán beszélni ma már szinte közhelyszámba megy. Eléggé közismert ugyanis, hogy az egyetemisták voltak az események elindítói, s október 23-ának legfontosabb szereplői.

Kevesebb az információk viszont arról, hogy a budapesti egyetemek hallgatói milyen és mekkora szerepet játszottak október eszméjének terjesztésében, az október napjaiban történtek közzétételében, vidéken való megismertetésében. Tehát abban, hogy a városok és a falvak a sok rémhír és mendemonda ellenére valóság-hű képet kapjanak a fővárosban történtekekről, Budapest akkori helyzetéről.

A következő írás arra vállalkozik, hogy megkísérli bemutatni (ha csak vázlatosan is) az ötvenhatos egyetemisták - köztük az akkor negyedéves magyar-történelem szakos hallgató, *Gerelyes Endre* - nógrád megyei tevékenységét 1956 októberének utolsó és novemberének első napjaiban.

Egyetemisták először...

Vác felől érkeztek, mindjárt október 23-át követő napokban, teherautókon a megye legdélibb részébe, de eljutottak Rétságra és Balassagyarmatra is. A látogatásuk célja egyfajta agitációs és felvilágosító munka volt, az, hogy tovább vigyék a budapesti forradalom főbb gondolatait, s jelenlétükkel is segítsék a különböző helyi hatóságai forradalmi szervek megalakítását. Ezek a látogatások azonban

csak rövid időre korlátozódtak. Mindössze néhány óra múltán dolguk végeztével visszautaztak Vácra és Budapestre. Annál is inkább tették ezt, mert ezek a fiatalok nem kötődtek a megyéhez, nem voltak Nógrád szülöttjei, s a tennivalók is inkább a fővárosba és annak környékére szólították őket.

Aztán a nógrádiak is...

jöttek hamarosan. A Budapestet gyorsan elhagyni akarók telefonon vagy személyesen a Keleti Pályaudvaron érdeklődtek, s minden igyekezetükkel azon voltak, hogy elérjék az egyre ritkábban és egyre bizonytalanabban közlekedő vonatokat. Mások pedig az éppen Budapesten tartózkodó gépkocsikra kérezték fel, s azon közelítették a szűkebb pátria felé. És hozták a híreket. A valóságosakat és a rémhíreket egyaránt. Előfordult, hogy képtelen dolgokat állítottak, s eltúlozták saját szerepüket és cselekedeteiket. A többnyire hallomások alapján és kevés valós információ birtokában született vélemények olykor a lakosság körében is komoly félreértésekhez vezettek.

- Bokán felül gázoltam a vérben - mondta (és mutatta) az egyik szemtanú Kisterenyén,

aki ugyan nem volt egyetemista, de éppen Pesten tartózkodott azokban a napokban.

- Ezzel a két kezemmel hullahegyeket hordtam be a körtéri büfébe - állította egy másik, aki hetedik éve járt már az orvosi egyetemre, de még mindig csak a második évfolyamot végezte.

Többek között tehát ezért (ezért is) kellett ekkor az igaz szó, a hiteles tájékoztatás, hogy ne tévedjenek túl messze az emberek attól, ami mindennél fontosabb volt ekkor - az igazságtól.

Gerelyes...

salgótarjáni szereplése szorosan kapcsolódik az októbervégi napok sűrű eseményeihez. Ezt megelőzően tevékeny részese volt a Budapesten történeteknek. Az egyetemisták százaival ő is felvonult október 23-án. Edit oldalán ment, egy ismert filmfelvételen is jól látható a koszorút vivő pár az Eötvös Lóránd Tudományegyetem nevét hirdető tábla mögött, valahol a negyedik-ötödik sorban. Szemtanúja a Rádió aznapi ostromának és az első szovjet beavatkozásnak, amelynek során éppen a közelükben, közvetlen körményén annak a leánykollégiumnak, ahol ő is tartózkodtak, jelentős harcok folytak. Ezt az eseményt követő napok egyikén tértek aztán haza, elérve még az utolsóként induló vonatok valamelyikét. Ha nem így történik Gerelyes minden bizonnyal beáll az egyetemista nemzetőrök soraiba, szerepet vállal az egyetemi forradalmi tanácsban, részt vesz az egyetemen zajló élénk politikai életben. Ő azonban a hazatérést választotta ekkor. Bizonyára - másokkal együtt - úgy vélekedhetett, hogy otthon a szülőföldjén nagyobb szükség van rá. Azt gondolhatta: most már a vidék következik, a nagy átalakulás sikere teljes egészében majd azon múlik, hogy mit tesz a vidék népe.

Salgótarjában ismerőseit kereste. *Lénárt Andort*, a gépipari technikum tanárát hamar

megtalálta. Így elsőként őt tájékoztatta, vele egyezkedett, vele beszélt meg, hogy elmegegy a pedagógusok gyűlésére, s felszólal. Tájékoztatást ad arról, amit ő saját maga Budapesten látott és tapasztalt.

A pedagógusok számára szervezett összejövetel a közgazdasági technikum udvarra nyíló akkori nagy előadótermében zajlott. Azt, hogy a tanárok és tanítók találkozóját ki kezdeményezte, ma már teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani. Legvalószínűbb, hogy elindítója maga Lénárt Andor volt: a megyei forradalmi bizottság tagjaként állandóan kapcsolatot tartott a tantestületekkel, s egyúttal jól ismerte az ilyen irányú igényeket is. Minthogy várható volt, a gyűlés éles viták színterévé vált. A pedagógusok, akik a város minden általános és középiskolájának nevelőtestületét képviselték, sorra szólásra emelkedtek. Aztán jelentkezés nélkül is egymás szavába vágva mondták el saját- és mások véleményeit: a legkeményebben elítélték a Rákosi-rendszert, demokráciát követeltek, a pedagógusok nagyobb anyagi és erkölcsi megbecsülését, valamint a szovjet csapatok azonnali, teljes kivonását. A pedagógusok találkozója már a vége felé járt, mikor Gerelyes szót kért. Felállt, a tömeg felé fordult és beszélni kezdett, tagoltan és nagyon megfontoltan.

Beszélt az egyetemisták lelkes október 23-i felvonulásáról, a Nagy Imre-beszédről, amelyet a Parlament keskeny erkélyéről mondott el még aznap este. Aztán szólt a többpártrendszer szükségességéről, amelyben természetesen a magyar kommunista pártnak is meg lenne a maga helye és szerepe, s a demokrácia újratéremtéséről is, mint a legfőbb tennivalók egyikéről. Fellépése határozott és egyértelmű volt. Nélkülözött minden formasságot. Gerelyes Endre érezte talán a legjobban, hogy semmiféle póznak, dagályosságnak nincs helye itt. Olyan tekintélyt vívott ki magának e néhány perc alatt, amely a teljesen egyenrangúakat illeti meg. Később átgondolt

és mérsékelt, talpraesett válaszai, közbeszólásai általános meglepetést keltettek. Ekkor szinte már ő irányította az összejövetelt, akár, egy koros, tapasztalt pedagógus, vagy mintha rutinos vezető lenne. Pedig az egyetemista mindössze huszonegy esztendő s még cizdóben.

Tagadhatatlan, a jelenlévő pedagógusok sokat vártak Gerelyes Endrétől e találkozón. Már jóval a gyűlés kezdete előtt széles körben elterjedt a hír, hogy a fővárosból is jelen lesz valaki. Olyan, aki egészen közelről szemlélhette az eseményeket, egy központi kiküldött, egy szemtanú, aki valóban ismeri az igazságot, és végre el is fogja mondani az ittenieknek azt, amiről hírek ugyan voltak, de mind-ezideig hiányzott egy személyes résztvevő hiteles beszámolója.

Talán a túlzott várakozás miatt néhány jelenlévő mégis csalódott. Nem Gerelyes mondott keveset, valószínű ők vártak többet. Több részletet és tán keményebb szavakat. Harcosabb kiállást és nagyobb hangerőt.

A többség azonban nem ilyen volt. A többségnek őszintén tetszett Gerelyes mértéktartó, az elhamarkodott ítéletalkotástól mindenkit óvó, józanságra intő hozzászólása. Ezt követően Gerelyesnek egy nyilatkozata jelent meg az új megyei lapban, a Nógrád Népe 1956. november 1-i számában. A közölt részlet azonban csak szellemében hasonlít a közgazdasági technikumban néhány nappal korábban elmondott beszédéhez. Itt már jóval keményebb hangot üt meg, amikor mindenkinek el akarja mondani írásban azt, amit látott és tapasztalt, "a nép élet-halálharcát", "az ezek heroizmusát", amelynek bemutatására nagy írónk, "Jókainak a tolla is erőtlene lenne", kiemelve a legnagyobb bibliai bűn, a testvérgyilkosság szörnyű vétkét is, amelynek elkövetése nem egyszer, de százszor is előfordult ezekben a napokban, s amelyért nem egy, de száz meg száz "Kaint" terhel a felelősség, s jelöl meg a "káini bélyeg".

A nyilatkozat nemcsak heroikus, elevenbe vágó, lélekbemarkoló, hanem egyúttal magasszintű irodalmi teljesítmény is, és amelynek magyarázata abban rejlik, hogy Gerelyes nemcsak nyitott szemmel és füllel, jó megfigyelőképességgel rendelkező szemlélő, de pályája elején álló író is már ekkor.

A többiek...

Később jöttek. Október 31-én a délutáni órákban az egyetemistáknak újabb, külön csoportjai érkeztek a megyébe. Nem csupán saját elhatározásból jöttek, hanem küldték is őket. Az Egyetemi Forradalmi Bizottság, amely október 28-án, vasárnap alakult meg az ELTE Bölcsészettudományi Karán, s amelynek diákokból álló küldöttsége Nagy Imre miniszterelnöknél is járt, hozta meg azt a döntését, hogy a Budapesten tanuló vidéki egyetemisták menjenek szét az országban - mindenki a saját megyéjébe - s tájékoztassák az embereket (főleg az értelmiségieket) a fővárosban történekről: egyértelműen és hitelesen. Az egyetemistákat külön is felkészítették a nagy útra, a feladat minél jobb elvégzésére. Az indulás előtti napon, október 30-án a Hazafias Népfront Belgrád rakparti székházába hívták össze a csoportokat, ahol Kuczka Péter adott tájékoztatást az előttük álló és könnyűnek éppen nem mondható tennivalókról. Kuczka Péter miután hangsúlyozta a megbízatás komolyságát, arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyetemista küldöttek mindenütt a megyeszékhelyre menjenek, ahol a helyi forradalmi bizottságok tagjait keressék, s velük vegyék fel a kapcsolatot. Onnan azonnal jelezenek vissza, igazolják megérkezésüket, - jelenlétüket - személyesen őt hívják, aki az épületben fog tartózkodni egészen a késő éjszakai órákig.

Az egyetemisták a következő szövegű megbízólevelet vitték magukkal másnap, mikor a hajnali órákban útnak indultak:

Megbízólevél

Az Országos Nemzeti Bizottság megbízza
 (név) polgártársat
 (személyi igazolvány száma), hogy
 megyében segítse a helyi forradalmi
 bizottságok megalakulását és munkáját.

Budapest, 1956. okt. 31.

Országos Nemzeti Bizottság
 (bélyegző)

Kuczka Péter h. Lázár István

Hivatalos és nagyon komoly volt ekkor már minden. De a feladatot vállaló fiatalok voltak legfőképpen komolyak. Mikor a zsebükbe tették a hosszúkas vékony átlátszó papírra írt szöveget tudták, hogy olyan fontos dologban vesznek részt, amelynek kifejelete még bizonytalan ugyan, de amely döntő fontosságúvá válhat. Tudták, csak apró fogaske-rekei ők a nagy gépezetnek, és mégis aktivistái annak, ami az egész országban történik. Ilyen gondolatokkal indultak útnak október 31-ének komor hajnalán a Belgrád-rakpartról a nyitott teherautókon, hogy később, napfelkelte után az őszi verőfényben haladjanak majd tovább.

Október 31-én délután öt és hat óra között három budapesti egyetemista érkezett Egeren keresztül Salgótarjába. Nagy szerencséjük volt az útvonallal, azzal, hogy a közös teherautó a két megyébe indulókat először Egerbe és nem Salgótarjába vitte. Ellenkező esetben elkerülhetetlen lett volna a visszatoloncolás vagy a letartóztatás, mivel valahonnan ilyen értelmű parancsot kaptak a Nógrád megye határának közvetlen közelében, a Jobbágyiban állomásozó katonai egységek.

Az Egerből Pétervásáran és Kisterenyén keresztül a Salgótarjába igyekvő három egyetemista este hat óra előtt néhány perccel szállt ki a teherautóból a megyei tanács épülete előtt. Kinyújtóztatták elgémberedett tag-

jaikat, megpogtatták csontjaikat s az épület irányába indultak. A bejáratnál álló két őrnél megbízólevelükkel igazolták magukat, majd az első emeletre siettek, ahol az előző nap alakult Megyei Nemzeti Bizottság tagjai fogadták őket. A bemutatkozás és Kuczka Péternek történő visszajelzés után az a beszélgetés következett, ameynek során kölcsönösen tájékoztatták egymást a kialakult budapesti, illetve megyei helyzetről. A Nógrád Megyei Tanács épületében körülbelül egy óra hosszáig tartózkodtak az egyetemisták, majd onnan az Acélárúgyárba mentek. A Megyei Nemzeti Bizottság tagjai javasolták nekik, hogy még most keressék fel a salgótarjáni forradalom legerősebb bázisát, az acélgyárat.

Az Acélárúgyár forradalmi tanácsának vendégeként összesen negyvennyolc órát töltöttek ott. Két éjszakát aludtak a városban - a fiúkollégiumban, illetve a Nemzeti Szállóban - s álmukra ekkor az acélgyári fegyveresek vigyáztak. Az acélgyár forradalmi tanácsának vezetői, dr. Magos Béla irányításával találkozót szerveztek az üzem képviselőivel, amelyen őszinte és nyílt beszédükkel, a budapesti eseményekről adott reális tájékoztatásukkal őszinte sikert arattak.

ezzel teljesítették...

a nógrádi egyetemisták is feladatukat, részeként annak a budapesti ifjúságnak, amely élenjáró szerepet vállalt 1956 októberének forró napjaiban. Szülőföldjükre hazatérve teljesítették azt, amivel megbízták őket, amiben hittek és reméltek.

A fenti írás éppen ezért nem csupán megemlékezés - tisztelgés is tettük és emlékkük előtt.

(Következő lapszámunkban szerzőnknek a salgótarjáni diákság 1956-os mozgalmával foglalkozó írását közöljük.)